

PARLAMENTO SANTYKIS SU ARCHYVU

DOC. DR. ANDRIUS VAIŠNYS

*Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas
Vilnius University Faculty of Communication
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. paštas andrius.vaisnys@kf.vu.lt*

Santrauka

Lietuvos Respublikos Seimas, kelis kartus patobulindamas valstybės archyvų statusą, tikslindamas jų funkcijas, veiklos sąlygas, dalį dokumentų palieka už Nacionalinio dokumentų fondo ribų, nes nėra nustatyta, kaip ta svarbi dalis turi patekti į parlamento archyvą. Autorius pastebi šį ypatumą, nagrinėdamas Lietuvos Seimo archyvo statusą ir veiklos aplinkybes, kurios lemia parlamento struktūrų santykį su dokumentu, jo saugojimu ir išliekamosios vertės kūrimu. Straipsnio tikslai – atskleisti archyvo vaidmenį dviem – istoriniu ir politinės kultūros, aspektais ir pateikti rekomendacijų, kaip būtų galima paversti parlamento archyvą nacionalinės reikšmės objektu, kad Seimas Lietuvoje turėtų savo tradicijos dokumentinį pamatą.

Reikšminiai žodžiai: archyvas; Dokumentų ir archyvų įstatymas; istorija; parlamentinė kontrolė; Seimas.

Įstatymų leidėjas, priimdamas 1995 metais Archyvų įstatymą ir jį pataisydamas 2004, 2006 ir 2010 metais, šio įstatymo atžvilgiu nėra numatęs sau, kaip pagrindinei sprendimų priėmimo institucijai, svarbių įsipareigojimų. Šią tezę pasistengsime ne tik pagrįsti, bet ir atsakyti į klausimą, kodėl nacionaliniam parlamentui reikėtų specialaus santykio ne tik su minėtu teisės aktu, bet ir tiesiogiai su Seimo archyvu.

Pirmiausia, išsiaiškinti „Seimo archyvo“ sampratą, turime nustatyti jo santykį su dokumentu. Priminsime, jog įstatymo str. 2.2 „archyvas“ apibrėžiamas kaip „įstaiga ar jos struktūrinis padalinys arba kita sukauptų dokumentų saugojimo vieta“¹. Vieta Seimo kanceliarijoje tikrai nustatyta ir tai verta atskirai aptarti. Kita vertus, esminis žodis čia yra „dokumentas“, kurio sąvoka pasaulyje tapo diskusine dar XX a. pradžioje. Lietuvos nacionalinio parlamento atveju būtina įvertinti jo archyvo vaidmenį ir dokumento sampratą būtent tos diskusijos kontekste², nes dokumentui seniai priskiriama ne tik įrašyta informacija, bet ir objektai, kurie stebimi įvykyje arba išskiriami tam tikromis aplinkybėmis. Išskirtas objektas, sleidžiantis informaciją, savaime yra dokumentas, nors nebūtinai – dokumentų vadybos dalykas.

Lietuvos įstatymų leidėjas 2004 metais apibrėžė „dokumentą“ kaip „juridinio ar fizinio asmens veiklos procese užfiksuotą informaciją, nepaisant jos pateikimo būdo, formos ir laikmenos“³. Medijinis dokumento suvokimas yra dar platesnis, nes susiesime „užfiksuotą“ informaciją su jos priėmimu (su pateikimu sukuriant informacijos vartotojui reikalingas sąlygas, o informacijai – atitinkamą aplinką). Vis dėlto mums reikėtų įstatyme pateiktą apibrėžtį skaityti kitaip – ne tiek „nepaisant“ būdo ir formos, kiek suvokiant įrašytą informaciją *kiekvieniu* prieinamu *technologiniu būdu* ir *kiekviena forma*, nes čia yra svarbus ir „daikto“, ne tik popieriaus ar elektroninės laikmenos, dokumentinis veiksnys.

Problema yra ta, kad nors, remiantis įstatymu, Nacionalinį dokumentų fondą sudaro „valstybės ir savivaldybės institucijų, <...> veiklos dokumentai“, parlamento atveju *veiklos* dokumentams gana paprasta priskirti tik tuos, kurie yra registruojami nustatyta tvarka – teisės aktų projektai, taip pat Seimo

¹ Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 107-2389; aktuali redakcija, 2010.

² Buckland, M.K. What is a document. *Journal of the American Society of Information Science*. 1997, No. 9, p. 804–809.

³ Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas, Nr. IX-2084, 2004 m. kovo 30 d. *Valstybės žinios*. 2004, balandžio 20, Nr. 57-1982, str. 5.

kanceliarijos tvarkomi dokumentai⁴. Tačiau parlamento veikla yra platesnė nei tik įstatymų leidyba, kuri turi politinio gyvenimo kontekstą. Vertinant įstatymo normas per pastaruosius 20 metų pagal tuos *veiklos* atvejus Seime, kai dokumentų „neliko“, matyti, jog galimybė ir tikimybė nepildyti Nacionalinio dokumentų fondo ir toliau išlieka. Tam, kad šią problemą pavyktų aptarti, pabandykime kiek plačiau pažvelgti į jos aplinkybes.

Kaip suvokiame parlamento idėją apskritai, Seimo vaidmenį valstybės kūryboje ir kaip padeda tą vaidmenį įtvirtinti jo raiškos įrodymas – dokumentas – štai susijusių klausimų grandinė, norint suprasti, kokia Seimo archyvui skiriama vieta (taigi ir vaidmuo), ir išsiaiškinti, kokios Seimo archyvui priskiriamos funkcijos.

Parlamentą aptarnaujančios įstaigos – Seimo kanceliarijos, struktūra atskleidžia *institucinę* dokumento sampratą (kaip jis pirmiausia suvokiamas įstaigoje). Kadangi *Archyvo skyrius* yra Seimo kanceliarijos Dokumentų departamente, tai reiškia, jog dokumentas Seimo kanceliarijoje siejamas iš esmės tik su rengiamų teisės aktų (projektų) redagavimu ir kaupimu, o archyvas – su priimtų teisės aktų saugojimu. Taigi „dokumento“ judėjimas Seime aiškiai „įrėmintas“: jis pradeda ir baigia kūrybinį ciklą teisės akto perdavimu dviem adresais – į archyvą ir publikuoti. Tuo tarpu dar 1997 metais nustatyta vadinamoji dokumentų bylų nomenklatūra⁵ leido matyti dokumentą kaip proceso dalį (vadinasi, ir politinės kūrybos proceso), tačiau susiduriame su problema, jog Seime ir Seimo kanceliarijoje apsibrėžta tik *įstatymų, nutarimų ir pan. teisės aktų projektų* procesas: tai atsispindi *www.lrs.lt* paieškos sistemoje.

Taigi formaliai „vietą“ ir jos „turinį“ galime vertinti kaip Nacionalinio

⁴ Str. 3: „Nacionalinį dokumentų fondą sudaro valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų ir įmonių, valstybės įgaliotų asmenų veiklos dokumentai, Lietuvoje įvairiais istorijos laikotarpiais veikusių valstybinių įstaigų ir įmonių veiklos dokumentai, taip pat valstybės archyvuose saugomi dokumentai“. Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas, Nr. IX-2084, 2004 m. kovo 30 d. *Valstybės žinios*. 2004, balandžio 20, Nr. 57-1982.

⁵ Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės įsakymas „Dėl bendrųjų dokumentų saugojimo terminų“. *Valstybės žinios*. 1997, rugpjūčio 22, Nr. 78-2006 (galiojo iki 2011 m. kovo 17 d.). Nauja Bendrųjų dokumentų saugojimo terminų rodyklės redakcija įsigaliojo nuo 2011 m. sausio 1 d.

dokumentų fondo dalį. Bet toks formalus požiūris vertintinas kritiškai, nes informacijos ir komunikacijos požiūriu archyvas turi atlikti aktyvų medijos vaidmenį, o ne būti tiesiog kaupimo vieta. Seimui šis medijinis vaidmuo sustiprintų ir institucijos raišką, jeigu dokumentas liudytų institucijos tradiciją ir atskleistų galimybes suprasti institucijos veiklą. Plati dokumento sąvokos interpretacija padėtų išskleisti Seimo – valstybės kūrėjo, demokratijos garanto vaidmenį. Kodėl tai reikalinga?

Nacionaliniam tapatumui „konstruoti“. Suprantama, skaitytojas čia jau prisimins Manuelio Castellso pasiūlytą *įteisinamojo tapatumo* formą, kurią esą diegia dominuojanti visuomenės institucija⁶. Tikėkimės atverti ne tapatumo konstrukcijai reikalingą kažkokį „medžiagų sandėlį“, o surinkti istorijoje *išbarstytus* pilietinės visuomenės daiktus ir ženklus. Šiuo aspektu vertinant, nacionalinė parlamento istorija yra Lietuvos valstybės modelio dalis. Kai šiai daliai pritrūksta pagrindimo, galime priartėti (ir priartėjame) prie lietuviams būdingų mitų teorijų, vėl užkliudami už niekinamųjų „*liberum veto*“, „*seimokratijos*“ terminų⁷ ir pagiriamųjų „*smetoniškų*“ laikų (įskaitant girą ar sviestą⁸). Šiuo atveju menkos reikšmės turi moksliniuose straipsniuose 1928-ųjų Konstitucijos įvertinimas – visa intimi ar tam tikromis dalimis – tarkime, Prezidento vieta esą įprasminta kaip *Respublikos* „parodija“⁹. Kur kas svarbesnis klausimas – kaip atrodo parlamentinės Lietuvos vizija ir kur yra jos ženklai. Taigi *dominuojanti institucija* privalėtų pasirūpinti žymiai stipresne Lietuvos demokratijos ženklų sklaida. Nes palyginti su įstatyme pateikta apibrėžtimi, Seimo kanceliarijoje dokumentus kaupiantis archyvas turi tokią vietą, kuri menkai atskleidžia būtent medijinę „Seimo archyvo“ sampratą. Tiesiog iškelkime klausimą, ar Seimo archyvas įgyja Lietuvos parlamento istorijos, demokratiją liudijančių dokumentų ir

⁶ Castells, M. *Tapatumo galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.

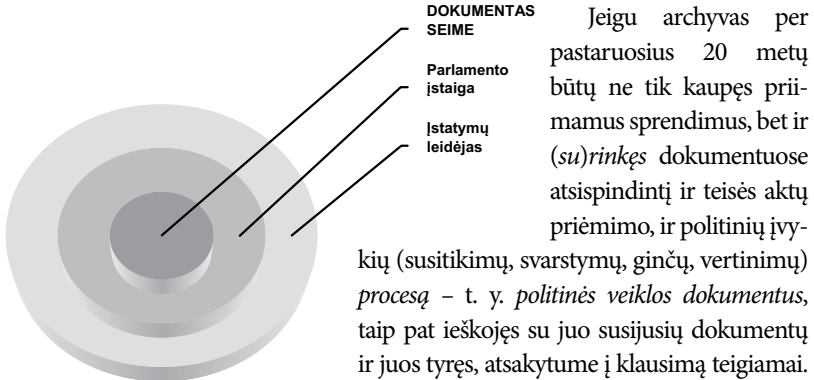
⁷ Römeris, M. *Reprezentacija ir mandatas*. Kaunas, 1927, p. 76.

⁸ Jeigu šiuolaikiniam vartotojui patinka tokio pavadinimo gira arba sviestas, jis neprivalo susimąstyti, jog tie produktai populiarina laikotarpį, kai buvo sulaužyta pirmoji Valstybės Konstitucija ir nuolankiai priimti net trys svetimų valstybių ultimatumai, lėmę šalies okupaciją, tačiau pasąmoningai gali suvokti, jog tai buvo „*geri laikai*“.

⁹ Šidlauskas, K. Lietuvos prezidentų konstitucinės galios. *Aidai*. 1956, Nr. 4.

daiktų raiškos. Šį klausimą taip pat formuluojame demokratinės valstybės kūrimo ir demokratijos sklaidos kontekste, nes kol kas *dokumentas* yra tik kaip *įstatymų leidėjo produktas*.

1 schema

Jeigu archyvas per pastaruosius 20 metų būtų ne tik kaupęs priimamus sprendimus, bet ir (*su*)rinkęs dokumentuose atsispindintį ir teisės aktų priėmimo, ir politinių įvykių (susitikimų, svarstymų, ginčų, vertinimų) *procesą* – t. y. *politinės veiklos dokumentus*, taip pat ieškojęs su juo susijusių dokumentų ir juos tyręs, atsakytume į klausimą teigiamai.

Dokumento ir apskritai Seimo *idėjos* sklaidos požiūriu priartėjame ir prie viešosios, ir prie mokslinės komunikacijos įgyvendinimo, nes archyvas turėtų pateikti ir tai, kas liudija Seimo idėjos kilmę, tęstinumą ir valstybinį nacionalinio parlamento tapatumą.

1998 metais parengtoje Seimo ryšių su visuomene strategijoje buvo įvardytas „pagrindinis strategijos principas: Seimas yra *atvira* valdžios institucija“¹⁰. Toliau pabrėžiama: „*Reikia siekti institucijos viešumo svarstant, skelbiant, priimant sprendimus, valdžios ir valdžių skaidrumo, institucinio bendradarbiavimo*“. Viena vertus, čia turima minty pirmiausia aktualios informacijos parengimas ir sklaida įvairioms suinteresuotoms grupėms apie įvykius Seime. Žinoma, tokiais atvejais politikas, informacijos rengėjas, žiniasklaidos darbuotojas, auditorija nesvarsto, kaip iš vieno dokumento atsiranda dar keli ir kaip visas parlamentas virsta medija – svarbių žinių pranešėju. Kita vertus, skaidrumą ir viešumą gali pajusti tik tuomet, kai visų sprendimų dokumentai yra pasiekiami.

¹⁰ Seimo ryšių su visuomene strategija 1998 m. *Lietuvos Respublikos Seimo archyvas*. F. 2, ap. 9, b. 900.

Be to, tyrėjas-mokslininkas turėtų ieškoti tos „užfiksuotos informacijos“ apie Seimą, iš Seimo, susijusios su Seimu tokiais pjūviais, kokiais visuomenė yra (buvo) šią instituciją (su)kūrusi ir kurie suteikia galimybių formuluoti išvagas. Deja, minėtoje Seimo ryšių su visuomene strategijoje, vertinant situaciją 1998 m. vidaus komunikacijos aspektu Lietuvos parlamente, Seimo kanceliarijoje, parašyta ir apie archyvą: „*Seimo archyvas nekaupia istorinės medžiagos (nepriskiria sau ir jam nepriskiriama tokia funkcija); nėra visų dokumentų netgi nuo 1990-03-11, taip pat svarbių aktų rengimo dokumentų, pvz., 1992 m. Konstitucijos [rengimo] darbo grupės dok [umentų]; apskritai Seimo kanceliarijoje archyvas nesuprantamas kaip svarbus padalinys*“¹¹.

Ši aplinkybė lėmė strategijos uždavinį jau prieš 12 metų rinkti ikonografinę Seimo istorijos medžiagą ir sukurti parlamento rūmų istorinio interjero koncepciją: būtent Seimo ryšių su visuomene skyrius surinko, parengė ir pateikė ją pastato interjere. Iš tikrųjų nieko tinkama, išskyrus 1990 m. kovo 11 dienos priimtus istorinius, atspindinčius Nepriklausomybės atkūrimą ir su ja susijusius teisės aktus, nebuvo galima aptikti vadinamajame „Seimo archyve“ (t. y. Archyvo skyriuje); daugiausia medžiagos, atspindinčios parlamento istoriją nuo 1920 m., rasta Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Lietuvos centriniame valstybės archyve, Vytauto Didžiojo karo muziejaus, kai kurių kitų muziejų fonduose, asmenų archyvuose. Taigi tik ryšių su visuomene plėtojimas lėmė, jog parlamento sienos ėmė „transliuoti“ Seimo istoriją.

Vis dėlto archyvo, kaip medijos, problema yra ir aktualių įvykių šaltiniai, nes politikos procesas apskritai neišsivaizduojamas be dokumento. Istorijos, politikos, teisės mokslams ir apskritai socialiniams pokyčiams suprasti svarbu sprendimo rengimo aplinkybės. Kitaip tariant, rezultatui suvokti yra svarbūs tie komunikacijos procesą atspindintys dokumentai, kurie paaiškina, kodėl ir kaip priimtas atitinkamas teisės aktas ar kitoks sprendimas, juolab – susitarimas.

Seimo archyvo sampratos ir funkcijų trūkumus rodo kad ir reikšmingas atvejis, kai 1999 m., rengiant leidinį apie parlamento nario apkaltos istoriją¹²,

¹¹ *Ten pat*, p. 12.

¹² *Apkaltos procedūra Seime prieš Seimo narį Audrių Butkevičių*. Vilnius: Seimo Spaudos tarnyba [i. e. Valstybės žinios], 1999 (Vilnius : Biznio mašinų komp. sp.) 107, [2] p. : iliustr.

dokumentai (įskaitant garso įrašus) šiai knygai buvo renkami iš įvairių institucijų, įvairių šaltinių, įskaitant teismo ir parlamento pareigūnus – kitaip tariant, į parlamento archyvą visi susiję dokumentai nebuvo patekę, nors veikė speciali Seimo nutarimu sudaryta komisija¹³. Dokumentų rinkimas atskleidė, kad dalis jų ir būtų tikrai nepatekę į Nacionalinį dokumentų fondą, nes tarnautojai, pareigūnai dokumentų rengimo ir apdorojimo procese neturėjo įpareigojimo tarnauti istorijai. Taigi minimu atveju knygos rengėjo ir leidyklos misija buvo arti tyrėjo funkcijų, nes tik rengėjas sukaupe *naujausius* dokumentus, išleido leidinį ir tam tikra prasme pasitarnavo politikos ir teisės mokslui. Taigi minimas leidinys tapo dokumentų byla, nes jame yra sudėti ne tik sprendimai, bet ir korespondencija.

Seimo archyvo trūkumai apima visus politinius laikotarpius nuo 1990 metų, įskaitant 1992-ųjų Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimą. Kitaip tariant, archyvų specialisto – to paslapčių „vienuolio“, vaidmens parlamente teisės aktai nebuvo ir nėra išryškinę, o jis pats negalėjo drįsti budėti politinių darbo grupių pasitarimuose, formalių (ypač „laikinių“) komisijų posėdžiuose ir juolab reikalauti iš politikų perduoti į archyvą visą gaunamą pareigūnų korespondenciją.

Archyvo, kaip unikalios, neištrinamos dokumentų sistemos, samprata formuojasi labai lėtai. Kaip parlamento narys ir parlamento įstaigos darbuotojas regi savo darbą šioje sistemoje? Suprantama, kad parlamento įstaigos tarnautojas gali ir turi būti įpareigotas atitinkamus dokumentus išsaugoti, tačiau politikui įtegti archyvo, kaip būtino ir patikimo dokumentų banko saugotojo vaidmenį, yra sudėtingiau.

Ir tai ne tik naujausių laikų požymis.

Beveik kiekvienais metais Lietuvos žiniasklaida svarsto, kur galėtų būti 1918 metais priimtas Nepriklausomybės aktas¹⁴. Gaila, bet tokiose publikacijose ar reportažuose neteko skaityti profesionalaus komentaro apie tai,

¹³Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl laikinosios tyrimo komisijos sudarymo, 1997 m. rugpjūčio 18 d., Nr. VIII-408 ir Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl laikinosios komisijos sudarymo, 1997 m. spalio 21 d., Nr. VIII-475.

¹⁴Pavyzdžiui: Viltis rasti Vasario 16-osios akto originalą vis labiau blėsta. *Lrytas.lt*. 2006, vasario 13.

kodėl tas aktas nebuvo užfiksuotas Lietuvos archyvuose. Stiprėja įspūdis, jog Aktas tarsi neturėjęs aprašymo, taigi saugotas nemokėsiškai. Tai galima sieti su rengtais, tačiau nepriimtais Archyvų įstatymo projektais, bet problemos esmė atsiskleidžia politinės kovos ir galios aspektu: antai dar svarbesnis dokumentas pagal jo turinį ir esmę yra 1920 metų gegužės 15 dienos Steigiamojo Seimo nutarimas, kuriuo Lietuva yra skelbiama Respublika (Vasario 16-osios Aktas, atsižvelgiant į jo turinį, anuo laikotarpiu buvo *tarpinis* dokumentas), tačiau nėra nei Respublikos paskelbimo originalo, nei apskritai vėliau rinktų parlamentų archyvo, nes 1927 m. balandžio mėn. paleidęs Seimą – galima taip vaizdžiai pasakyti – Prezidentas pasiėmė parlamento archyvo raktus. Ir tada autoritarinis režimas net Respublikos šventę nubraukė: kasmet būdavo publikuojamas tik Vasario 16-osios dokumentas, nors iki šiol neaišku, iš kur spaustuvės gaudavo originalą, kurio dabar neturime. O visuotiniu balsavimu pirmą kartą išrinkto parlamento pirmas ir svarbiausias valstybei dokumentas – deklaracija apie Nepriklausomą ir demokratinę Respubliką iš karto liko... kažkur „palaidotas“. Akimirksniu grįžtame prie M. Castellso, nes tokią situaciją jis yra apibrėžęs kaip „kuriamąjį tapatumą“ ir paaiškinęs, jog tai „yra kitokio gyvenimo projektas, kuris galbūt yra kuriamas engiamo tapatumo forma, tačiau orientuojamas į visuomenės, kaip šio tapatumo projekto tęsinio, transformavimą“¹⁵. Štai kodėl liekame su Gegužės 15-osios dokumento, platinto atsišaukimais, kopija.

Požiūris į archyvą tik kaip į politinio įvaizdžio formavimo priemonę yra suprantamas, nors, žinoma, nepriimtinas. Ką daryti, kad politikas matytų su jo veikla susijusį archyvą ne vien kaip jo įvaizdžio priemonę, bet kaip valstybinio darbo pagalbininką? Pabandykime atsakyti į šį klausimą.

Lietuvos Respublikos Seimo archyvui (t. y. Kanceliarijos *skyrėiui*) tik per pastaruosius metus sukurtos patenkinamos dokumentų saugojimo ir interesantų darbo sąlygos, nes suteiktos naujos patalpos ir reikalinga įranga. Daugėja priimamų dokumentų, susijusių su įvykių atspindėjimu: 2010 metais priimtos 3 187 „nuolatinio, ilgo ir laikino saugojimo“ bylos, per 13

¹⁵ Castells, M. *Tapatumo galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006, p. 26.

tūkstančių skaitmeninių fotografijų¹⁶, per 300 skaitmeninių vaizdo ir garso įrašų laikmenų¹⁷. Šis kaupimo procesas natūralus, bet jis būtina reikalingas tyrimų ir mokslinio dokumentų įvertinimo.

Paminėtame Seimo ryšių su visuomene strategijos dokumente taip pat buvo įrašyta: „Siūlyti Seimo valdybai pertvarkyti Seimo kanceliarijos archyvą (pavadinant Seimo archyvu), suteikiant daugiau funkcijų, kaip antai – ieškoti, įgyti ir kaupti su Seimo institucija susijusią medžiagą (dokumentus, daiktus) <...>“¹⁸. Tokį įrašą ir suponavo pirmas argumentas demokratinės valstybės pamatams išryškinti, nes Seimo archyvo plėtra padėtų sustiprinti istorinę savimonę, nes jo, kaip medijos, veiksnys būtų siejamas su Lietuvos parlamento institucijos veikla nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Atitinkamų parlamento istorijos dokumentų (įskaitant daiktus) ieška ir saugojimas pagrįstų politinį lituanistinio paveldo pamatą¹⁹.

Šiandien su Seimo istorija susijusių dokumentų yra įvairiuose valstybės archyvų fonduose – asmenų, institucijų, įstaigų bylose. Neabejotinai jų yra ir kitų šalių archyvuose. Problema ta, kad parlamentas Lietuvos istorijos šaltiniuose dešimtmečių dešimtmečius buvo sumenkintas kaip mokslinio tyrimo vertas objektas (ligi mano minėto politinio „*liberum veto*“ asociatyvaus aspekto), todėl istorinė jo dokumento vertė dabar turėtų būti atkurta. Paieškos darbas padeda tikslinti ir aprašus valstybiniuose archyvuose²⁰. Taigi kaip tik čia specialaus – Seimo archyvo mokslininko – darbas būtų svarbus dirbant įvairiuose fonduose Lietuvoje ir užsienyje. Paieškai ir tyrimui **į ar-**

¹⁶ Lietuvos Respublikos Seime visi įvykiai fotografuojami nuo 1997 m.

¹⁷ 2010 metų veiklos ataskaita. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Dokumentų departamento Archyvo skyrius. 2011 m. vasario 15 d.

¹⁸ Min. dok., p. 12.

¹⁹ Šis teiginys *daikto* (kaip dokumento) aspektu gali būti, laikantis dabartinių teisės aktų raidės, archyvų specialisto sukritikuotas. Tačiau išlieka vertingų dalykų išsaugojimo problema, jeigu įstatymo raidės žiūrėsime formaliai. Pavyzdžiui, 2000 m., surinkus dalį 1992 metų Konstitucijos rengimo darbo grupės užrašų iš asmeninio archyvo, atlikus kopijas, buvo galima tai pateikti Seimo archyvu. Tuo tarpu rašiklis, kuriuo buvo pasirašyta Konstitucija, lieka įrėmintas ekspozicijoje kaip neaprašytas (nedeponuotas) daiktas.

²⁰ Pavyzdžiui, 1921 metų nuotraukoje Aleksandrą Stulginskį viename archyve randi nurodytą kaip Prezidentą, nors iš tikrųjų tuo metu jis buvo parlamento vadovas. Dėl tokio aprašo atsiranda klaidingas parašas parodoje, netrukus – ir knygoje.

chyvą derėtų įleisti mokslininką kaip nuolatinį darbuotoją. Ne tik istorinių dokumentų ieška ir pateikimas reikalauja dokumentų sistemos išmanymo, bet ir kito gebėjimo – nustatyti reikalavimus, kuriais vadovaujantis dokumentas būtų įvertintas kaip susijęs su Seimu, su parlamentu. Vidutiniškai 3–4 mokslininkai, apsilankantys Seimo archyve per metus, ieško tik jų tyrimams svarbių faktų. Tačiau pats archyvas galėtų užsiimti valstybės parlamento istorijai svarbių dokumentų, daiktų paieška ir tyrimu (būtų reikalinga sukurti specialų aprašą, kuriuose archyvuose saugoma su Seimu susijusių dokumentų). Būtų racionalu parlamentarizmo istorijos tyrimus matyti Seimo archyvo struktūroje. Seimo archyvo, kaip atskiros struktūros, įkūrimas sustiprintų mokslinį darbą su dokumentais, jų paieška, tyrimais. Tam reikėtų planuoti lėšas Seimo kanceliarijos metų biudžete.

Iš Seimo kanceliarijos struktūros matyti atotrūkis tarp dokumento ir parlamento istorijos. Antai Parlamentarizmo istorijos ir atminimo įamžinimo skyrius yra Komunikacijos departamente, o Archyvo skyrius – Dokumentų departamente. Seimo archyvas nėra savarankiškas padalinys. Tai rodo ne tik institucinę dokumento sampratą, apie kurią pradžioje kalbėjome. Struktūra taip pat rodo, jog archyvas dabar yra atskirtas nuo istorijos sąvokos. Tas, kuris sumanė, jog istorija gali būti atskirta nuo archyvo, tikriausiai turėjo galvoti tik apie viešąsias akcijas – parodas ir minėjimus²¹.

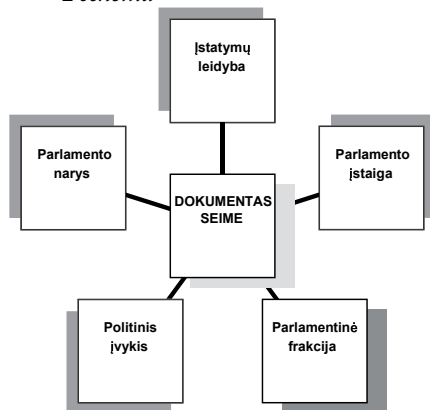
Antras argumentas sietinas su institucijos prestižu, nes kiekvieno subjekto reputaciją lemia ne tik aktualūs, bet ir kilmės dokumentai. Lietuvos parlamentarizmas turi tokią gilią tradiciją, jog ją būtina atskleisti. Prestižą lemia ir galimybė įsitikinti institucijos darbo efektyvumu.

Šiuo atveju noriu pabrėžti, jog svarbu suvokti, kokį vaidmenį atlieka archyvas ne tik istorijai tirti, bet ir konkrečiai politikos, kultūros, ekonomikos problemai, temai, klausimui svarstyti. Priešingai nei autokratijai, demokratijai reikia dokumentinio pamato. Šio pamato funkciją gali atlikti archyvas, kai jis parodo, kad visuomenė tikrai dalyvauja rinkimo ir valdymo procesuose.

²¹ Galbūt todėl Lietuvos Seimas dažnokai primena parodų rūmus. Tačiau politinio dokumento sklaidos požiūriu tai nėra reikšminga: Seimo lankytojas turi matyti tai, kas sudaro Seimo tradicijos, parlamentinio darbo, demokratijos idėjos esmę.

Būtent archyvas gali atskleisti, kokio efektyvumo turi parlamentinė kontrolė. Suprantama, parlamentinė kontrolė turi daug aspektų – nuo parlamento ir vyriausybės santykių iki žiniasklaidos gebėjimų pateikti politines aktualijas. Tačiau šiuo atveju pažvelkime tik archyvo – ypač skaitmeninio archyvo – galimybių aspektu. Galime suvokti archyvą dvejopai – 1) ieškantį, kaupiantį, saugantį ir tiriantį dokumentus; 2) padedantį matyti įvykius, sprendimų eigą, raidą ir efektyvumą pasinaudojant šiuolaikinėmis technologijomis. Būtent tam, kad parlamentinė kontrolė būtų sisteminis informacijos objektas, archyvas turi įgyti teisę kurti atitinkamą informavimo sistemą, kuri būtų pasiekiamą virtualiam Seimo archyvo duomenų lankytojui.

2 schema

Tyrėjui imponuoja, jog jis gali rasti Jungtinės Karalystės Bendruomenių rūmų narių klausimus ir atsakymus, pasirinkdamas paieškos sistemoje temą – dabar ar iš XX a. Tai jau sudaro galimybę, naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis, nustatyti ne tik parlamentinės kontrolės istoriją, bet ir efektyvumą.

Atsižvelgiant, jog Lietuvoje iš tikrųjų esminiai įvykiai vyksta parlamento rūmuose, archyvo specialistui reikia suteikti daugiau galių, kad jis galėtų, vaizdžiai tariant, atsirinkti ir surinkti įvykius į bylas. Pavyzdžiui, naujausioje Lietuvos istorijoje, per pastaruosius 10 metų, yra pasirašyti keli „Nacionaliniai susitarimai“. Kaip palyginti šiuos dokumentus eiliniam visuomenės nariui, kur jie mums yra prieinami skaitmeninėje erdvėje?

Trečias argumentas – jau ryšių su visuomene ir socialinio pasitikėjimo kontekste: archyvo, kaip medijos, vaidmuo atsiskleidžia, kai nustatomas žmogaus santykis su dokumentu. Dokumentas liudija sprendimo reikšmę. Kai vienoje dėžėje atsiduria skirtingos reikšmės ir turinio dokumentai, ne-

bežinome, kas yra tyrimo ir saugojimo objektas. Taigi ir Seimo kanceliarija turėtų aiškiau apibrėžti dokumentų kaupimo lauką, nes skaitmeninimo projektas „Lietuvos valstybingumo istorinis paveldas elektroninėje erdvėje“ iš esmės yra svarbus, tačiau pagal turinį nėra parlamentui būdingos tematikos projektas. Juolab kad panašūs, intimi stambesni projektai yra vykdomi kitose institucijose. Parlamento tematika turėtų būti specialiai išskirta.

Patikslinta, pabrėžta parlamento archyvo vieta jo įstaigos struktūroje ir išplėtos parlamento archyvo funkcijos turėtų lemti ir glaudesnę ryšį su politikais, ir kartu padaryti Seimą dar daugiau atvirą ir suprantamesnę visuomenei. Tai svarbu visų parlamento politinių struktūrų atžvilgiu, bet ypač – parlamentinių frakcijų. Tikriausiai tai vienas įdomiausių probleminių klausimų, nes frakcija yra tuo kūrybiška, jog ji atskirai palaiko tiesioginius ryšius su žiniasklaida, su išoriniais informacijos vartotojais. Frakcija yra uždara struktūra, palyginti su parlamento komitetais ar komisijomis, bet jos dokumentai istorijai, politikos tyrimams yra itin įdomūs ir svarbūs. Parlamentinės frakcijos archyvas gali būti tapatinamas su partijos archyvu, bet iš tikrųjų tai neteisinga. Taip interpretuoti gali tik pats politikas, tačiau tai neteisinga dėl valstybės lėšų, kurios skiriamos Seimui išlaikyti, naudojimo. Juolab kad yra frakcijų, kurios per kadenciją patiria pokyčių, rodančių organizacinę atotrūkį su partinėmis jėgomis arba partijų sunykimą. Todėl parlamentinės kadencijos pabaigoje frakcijos, kaip sudėtinės išrinkto parlamento struktūros, dokumentai turėtų būti atiduodami parlamento archyvui. Dabar Seimo archyve per pastaruosius 20 metų valdančiosios frakcijos nėra palikusios savo dokumentų²². Čia turime bent jau taikyti reikalavimą oficialiems posėdžių protokolams (būtų galima numatyti tam tikras naudojimosi tokiais dokumentais sąlygas, kad iš karto tie frakcijų dokumentai netaptų rinkimų kovos įrankiu).

Visa tai, kas pasakyta, priklauso Vyriausiojo archyvaro kompetencijai (Str. 5.2: „Lietuvos vyriausiasis archyvaras – atskaitingas kultūros ministrui Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos vadovas: 1) dalyvauja formuojant

²² Autoriaus interviu su Seimo kanceliarijos Dokumentų departamento Archyvo skyriaus vedėja Vida Kišūniene. 2011 m. rugsėjo 6 d. *Asm. archyvas*.

valstybės politiką dokumentų ir archyvų valdymo ir naudojimo srityje ir ją įgyvendina²³), taigi galėtų priklausyti ir jo *iniciatyvai* keisti situaciją.

Išvados ir rekomendacijos

1. Lietuvos Seimo archyvo dokumentams prarasti XX a. 3 ir 4 dešimtmetį tiesioginės įtakos turėjo politiniai sprendimai. Istoriniai dokumentai buvo saugomi netinkamai; jais manipuliuojant, 4 dešimtmetį buvo kryptingai naudojami politiniam įvaizdžiui ir ideologijai kurti, skleisti bei stiprinti.
2. Būtų naudinga, jeigu Tarptautinė archyvų taryba rekomenduotų parlamentams išskirti jų archyvus kaip visiškai atskirus ir savarankiškus subjektus. Tokia rekomendacija būtų ypač tikslinga svarstyti Lietuvos įstatymų leidėjui ir Lietuvos parlamento įstaigai – kanceliarijai. Būtų reikalinga, atkreipiant demokratijų dėmesį į politinės kultūros formavimo aspektą, rekomenduoti, kad visų parlamentinių struktūrų (taip pat ir frakcijų) dokumentai atsirastų parlamento archyve baigiant parlamento kadenciją.
3. Rekomenduoti Seimui įkurti Seimo archyvą vietoj Seimo kanceliarijos Archyvo skyriaus ir priskirti Seimo archyvui dokumento ieškos, įgijimo, kaupimo, tvarkymo ir tyrimo funkcijas. Tai galėtų būti sprendžiama pasirenkant vieną modelį:
 - 3.1. „Seimo archyvas“ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos struktūroje;
 - 3.2. „Seimo archyvas“ kaip Lietuvos centrinio valstybės archyvo struktūrinė dalis;
 - 3.3. Lietuvos Respublikos Seimo archyvas kaip savarankiška įstaiga.
 Formalus vertinimas, jog pagal galiojančią tvarką esą visi parlamente parengti dokumentai patenka į Nacionalinį dokumentų fondą, yra klaidingas.

²³ Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymo 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18 straipsnių, antrojo straipsnio pavadinimo pakeitimo, 9 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir įstatymo priedo papildymo įstatymas, Nr. XI-917, 2010 m. birželio 18 d. *Valstybės žinios*. 2010, liepos 3, Nr. 79-4055.

4. Rekomenduoti numatyti Lietuvos parlamento kanceliarijos biudžete lėšų archyvinių dokumentų paieškai ir dokumentinių vertybių įsigijimui.
5. Istorinių valstybės parlamento dokumentų kaupimas galėtų būti reikšmingas Kultūros ministerijos uždavinys, įgyvendinant Lietuvos Respublikos archyvų ir dokumentų įstatymą.
6. Rekomenduoti įstatymų leidėjui pataisyti Archyvų ir dokumentų įstatymą, kuriuo politikai, užimantys iš valstybės biudžeto apmokamas pareigas, būtų įpareigoti formalizuoti savo santykius su valstybės archyvu, kad visi *veiklos* dokumentai, atspindintys politinius procesus ir įvykius Seime, pakliūtų į Nacionalinį dokumentų fondą. Šią problemą būtų prasminga pirmiausia svarstyti Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitete.

Šaltiniai

1. Buckland, M.K. What is a document. *Journal of the American Society of Information Science*. 1997, No. 9, p. 804–809.
2. Castells, M. *Tapatumo galia*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.
3. Lietuvos valdžia: atvirumo link? *Versus aureus*. 2009.
4. Šidlauskas, K. Lietuvos prezidentų konstitucinės galios. *Aidai*. 1956, Nr. 4.

SEIMAS' RELATIONS WITH PARLIAMENTARY ARCHIVE

ANDRIUS VAIŠNYS

Summary

Keywords: archive; the Law on Archives and Documents; history; parliamentary scrutiny; Seimas.

The aim of the article is to answer the question how the parliamentary archive could and should reveal the function of document dissemination.

The Seimas Public Relations Strategy developed in 1998 names “the key principle of the strategy: the Seimas is an *open* institution of public authority”. It further

emphasises that “we need to seek publicity of the institution in deliberating, declaring and passing decisions, transparency of the authority and the authorities, as well as interinstitutional cooperation”.

On the one hand, this primarily implies the preparation of relevant information on events in the Seimas and dissemination thereof to various concerned groups. Certainly, in these cases a politician, an information drafter, a media representative or the audience do not consider how a number of documents originate from one document and how the entire Parliament becomes the media, i.e. the communicator of relevant news.

On the other hand, when presenting the overview of the situation in 1998 from the internal communication aspect in the Seimas, the Office of the Seimas, the above referred strategy also writes about the archive, quote: “*The Seimas Archive does not store historical material (does not assign and is not assigned this function); there are not all documents even since 11.03.1990, as well as important act drafting documents, e.g. the doc[uments] of the working group on [drafting of] the 1992 Constitution; generally, the archive is not considered to be an important unit in the Office of the Seimas*”.

The concept of the archive as the unique, indelible system of documents has been developing very slowly. How do a parliamentarian and a servant of a parliamentary institution see their work in this system? Naturally, a servant of a parliamentary institution might and should be obliged to preserve appropriate docu-

ments, yet it is much more difficult to **inculcate** on a politician the role of an archive as a necessary and reliable keeper of the document bank.

An archive can carry out this function of the basis, when it evidences that society is actually participating in the processes of election and governance. Namely an archive can reveal the efficiency of parliamentary scrutiny.

It would be useful if the International Council on Archives recommends to the parliaments distinguishing their archives as completely separate and autonomous subjects. This recommendation is particularly advisable to be deliberated by the Lithuanian legislative and the Lithuanian Parliament. It would be necessary to recommend, while attracting the attention of democracies to the aspect of the formation of political culture, that the documents of **all** parliamentary structures (including parliamentary factions) are stored in the parliamentary archive upon closing of the term of office. The author would like to recommend to the Seimas establishing the Seimas Archive instead of the Archive Unit so that the Seimas Archive is assigned the functions of document search, acquisition, storage and research and to recommend envisaging funds in the budget of the Office of the Lithuanian Parliament for the search and acquisition of archival documents. Of course, to recommend amending the Law on Archives and Documents by stipulating an obligation to the politicians holding the posts paid from the state budget to formalise their relationship with the state archive.

Iteikta 2011 m. spalio 11 d.